

Een uitgave van het
Cultuurhistorisch Centrum Oldambt

LANDSCHAP EN WATER

- De bijl van Beerta | Jan Molema
- Langs de oever van de Eems | Jan Molema
- Veenontginning en dijkbouw | Otto Knottnerus
- Verdrongen land | Otto Knottnerus
- Water in goede banen | Jan Pieter Koers
- Stormvloeden | Otto Knottnerus
- Blauwestad: ooit een meer, nu weer | Cees Stolk

De bijl van Beerta

Archeologische voorwerpen kunnen soms een directe inkijk geven in de leefwereld van de prehistorische mens. Dit geldt bijvoorbeeld voor de fraaie vuurstenen bijl die enkele jaren geleden in Beerta werd gevonden. Deze bijl is afkomstig van de mensen van de trechterbekercultuur. Ze leefden op de hoge zandgronden van Beerta en Finsterwolde en hebben de bijl als offer begraven.

De grondvorm van het huidige Oldambt werd in de voorlaatste ijstijd, het Saalien, door het landijs gekneed. Een reeks keileemplateaus en -ruggen, afgewisseld door vlaktes en laagtes, was het resultaat. In de warme periode daarna, het Eemien, en de daarop volgende ijstijd, het Weichselien, werd het landschap door erosie en afzetting van pakketten

dekzand wat afgevlakt. Ook ontstond nieuw reliëf doordat dekzanden niet alleen als een vlakke deken, maar ook in de vorm van ruggen en koppen werden afgezet. In de dalen tussen de keileemopduikingen hadden rivieren hun beddingen gezocht.

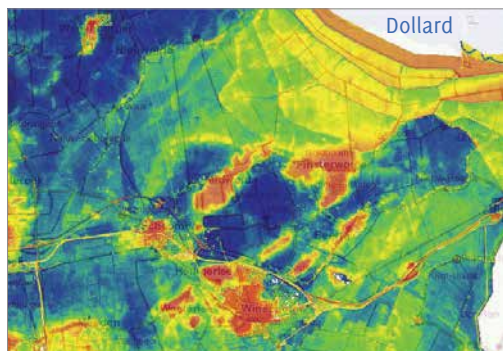
Toen het tijdens het late Weichselien warmer werd en het bevroren landschap transformeerde naar een toendra, ontstonden voedselbronnen die voor de mens aantrekkelijk waren. Nomadische jagers trokken mee met hun belangrijkste voedselbron, het rendier, en bivakkeerden op dekzandkoppen langs de randen van keileemruggen. Het opwarmen zette na het Weichselien gestaag door. Het landschap begroeiende meer en meer en werd soortenrijker, ook wat fauna betreft. Doordat er volop voedsel

beschikbaar was, hoefde de mens geen grote afstanden meer af te leggen om te kunnen eten. Van permanente nederzettingen was nog geen sprake. Wel werden geschikte kamplocaties veelvuldig bezocht, vermoedelijk afhankelijk van het seizoen. Voedsel bestond naast wild uit vruchten, noten, planten, vis en paddenstoelen. Veel gebruiksvoorwerpen waren in de steentijd van hout en been gemaakt, maar die zijn in de loop der tijd meestal volledig vergaan. Slechts stenen gebruiksvoorwerpen vinden we nog terug. In het Oldambt waren de dekzandkoppen rond het voormalige Huningameer geliefd als locatie voor kampementen. Water en voedsel waren er in overvloed. Recentelijk zijn er ook sporen van kampementen uit de steentijd aangetroffen op dekzandkoppen die in de Dollardpolders aan de noordzijde van de keileemrug van Midwolda-Oostwold liggen. Deze dekzandkoppen liggen begraven onder jongere afzettingen van veen en klei en zijn tijdens de aanleg van gastransportleidingen tevoorschijn gekomen. De vlakke Dollardpolders overziend, zal men resten uit de steentijd er niet direct verwachten.

De vorming van zware bebossing op de keileemplateaus, de keileemruggen en de dekzandgebieden moeten de aantrekkelijkheid ervan voor mens en dier al in de loop van de steentijd verminderd

▲ De bijl van Beerta

◀ Hoogtekaart van het Oldambt (rood: keileemruggen)

hebben. Een daaropvolgende vernatting van het klimaat en de daarmee gepaard gaande grootschalige veengroei maakten deze gebieden vanaf de late bronstijd tot in de Middeleeuwen ongeschikt voor bewoning. Het proces van ontvolking laat zich afleiden uit het geringe aantal archeologische vondsten dat we uit die perioden kennen. Nabij Uiterburen, op de keileemrug van Noordbroek en Zuidbroek, is een urnenveld uit de bronstijd aangetroffen. De keileemrug moet toen als een eiland te midden van een veenmoeras hebben gelegen en kort daarna voor de bewoners onaantrekkelijk zijn geworden.

De grote vuurstenen bijl uit Beerta en kleinere exemplaren uit Finsterwolde en Hardenberg getuigen van de aanwezigheid van de mens in het Oldambt in de nieuwe steentijd en de vroege bronstijd. Offerbijlen zoals die uit Beerta werden meestal aan de randen van een dal begraven. Misschien probeerde men het oprukkende veen te kalmeren met dergelijke offers; zonder succes overigens.

▲ De bijl van Finsterwolde

Deze bijl is gevonden bij het Dorpshuis van Finsterwolde. Het is een gepolijste bijl, waarschijnlijk gemaakt van vuursteen dat van elders afkomstig is. Dit was niet ongebruikelijk in gebieden waar geschikt vuursteen bijzonder schaars was. Goed vuursteen en kant en klare bijlen en messen werden geïmporteerd uit Helgoland, Scandinavië, Limburg en Frankrijk. De bijl behoorde toe aan mensen van de trechterbekercultuur, beter bekend als hunebedbouwers. Ze leefden in de periode

3400-2850 voor Christus. Op een dekzandrug bij Heveskesklooster zijn onder een later opgeworpen wierde twee hunebedden aangetroffen. De benodigde bouwstenen, grote granietstenen, zijn van nature aanwezig in de keileemruggen van het Oldambt. Of daarop daadwerkelijk ook hunebedden hebben gestaan weten we niet, maar duidelijk is wel dat de hunebedbouwers op deze ruggen hebben geleefd.

Langs de oever van de Eems

Op de oeverwallen van de Eems vond vanaf de late ijzertijd bewoning plaats. Vanwege droge omstandigheden was het aanvankelijk niet nodig woonplaatsen verhoogd aan te leggen. Later werden de omstandigheden ongunstiger en was het ophogen van de woonplaatsen noodzakelijk. Losse, bij elkaar gesitueerde boerderijplaatsen groeiden aaneen tot dorpswierden, zoals Termunten, Borgsweer, Oterdum, Heveskes, Weiwerd en Farmsum. Direct rondom de wierden lagen de akkers, valgen genaamd. Deze valgen lagen hoog, zodat de gewassen tegen hoog water beschermd waren. In de lagere gebieden lagen de weiden en de hooilanden. De territoria van de wierden op de zuidoever van de Eems kenden een ladderachtige, vaak kilometers lange verkavelingsstructuur die diep zuidelijk reikte tot in het veengebied van het Oldambt (Wold-Oldambt) en oostelijk Duurswold. In de late Middeleeuwen werd dit veengebied door de Dollard, een Eemsboezem die in de 13^e eeuw ontstond, grotendeels met klei bedekt. Het Klei-Oldambt omvat het oude, tamelijk smalle kleigebied tussen de Eems en de Termunter Ae. Ook op de oeverwallen van de Termunter Ae liggen wierden, zoals Baamsum en Woldendorp. De meest zuidelijk gesitueerde wierden liggen in Nieuwolda-Oost en het aangrenzende Oostwolder Hamrik.

Dat akkerbouw en veeteelt belangrijke voedselbronnen voor de wierdebewoners waren, wordt naast de landschappelijke situering van territoria ook duidelijk uit boerderijresten die in Heveskes en Oosterwierum (Heveskesklooster) zijn aangetroffen. Archeologische aanwijzingen voor visvangst en scheepvaart zijn zeer schaars, maar vanzelfsprekend hebben bewoners van wierden die aan water waren gesitueerd, zich met visvangst en scheepvaart beziggehouden. Toen het veengebied van het Wold-Oldambt in de loop van de Middeleeuwen in ontginning werd genomen en de veenakkers grote roggeogsten voortbrachten, moet vooral Termunten een belangrijke rol hebben gehad bij de doorvoer van graan. De vraag naar graan en ander voedsel liep in de Middeleeuwen sterk op door de opkomst van steden. Termunten lag bijzonder gunstig op

de locatie waar de Termunter Ae, die dwars door het veengebied liep, in de Eems uitmondde. Oorspronkelijk was Termunten een dubbeldorp, verdeeld in Klein-Termunten op de westoever en Groot-Termunten (het huidige Termunten) op de oostoever van de Ae. Dat Termunten een belangrijke wierde was blijkt ook uit de resten van een 12^e eeuwse, uit tufsteen opgetrokken kerk die onder de huidige kerk zijn aangetroffen.

Over het grafritueel van de wierdebewoners zijn we pas vanaf de vroege Middeleeuwen goed geïnformeerd. De doden werden begraven in kleine grafwierden die even buiten de dorpswierden lagen. Ten westen van Termunten, bij Wartum, lag een dergelijke wierde. De doden die hierin lagen begraven, hadden bijgaven in de vorm van wapenrusting

▲ Schaats, wierdevondst Termunten

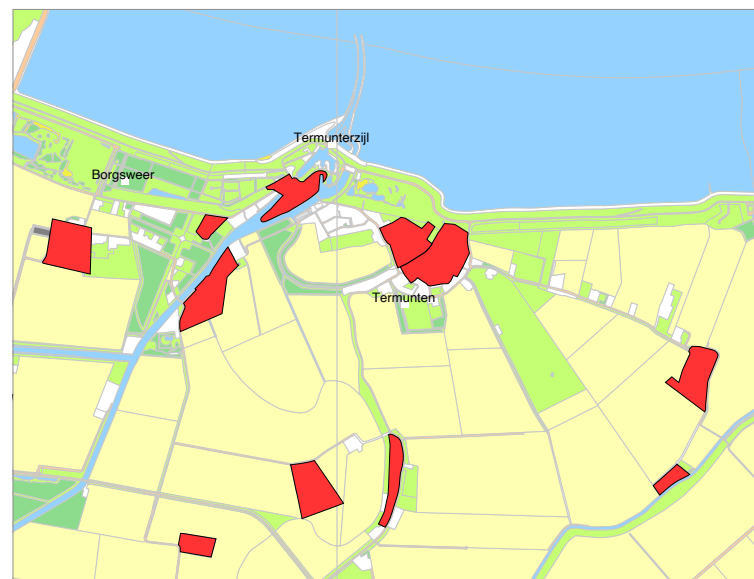

▲ Kam, wierdevondst Termunten

en aardewerk. Toen kerken op de wierden werden gesticht, werden de doden rondom de kerk begraven.

Een langdurig rustige zee aan het begin van de late Middeleeuwen gaf de mogelijkheid ook buiten de wierden te gaan wonen. De gelijktijdige aanleg van dijken zorgde ervoor dat ook de lagere gebieden tegen hoog water werden beschermd en agrarisch gebruikt konden worden. In de 13^e eeuw werden de oeverwallen van de Eems door opstuwend water doorbroken en gaandeweg weggespoeld, samen met de wierdedorpen die er op gesitueerd waren. Het achterliggende veenland, met de vele veenontginningsdorpen, verdween langzamerhand grotendeels onder water: de vorming van de Dollard was een feit.

▼ Oude bewoning (rood) rond Termunten

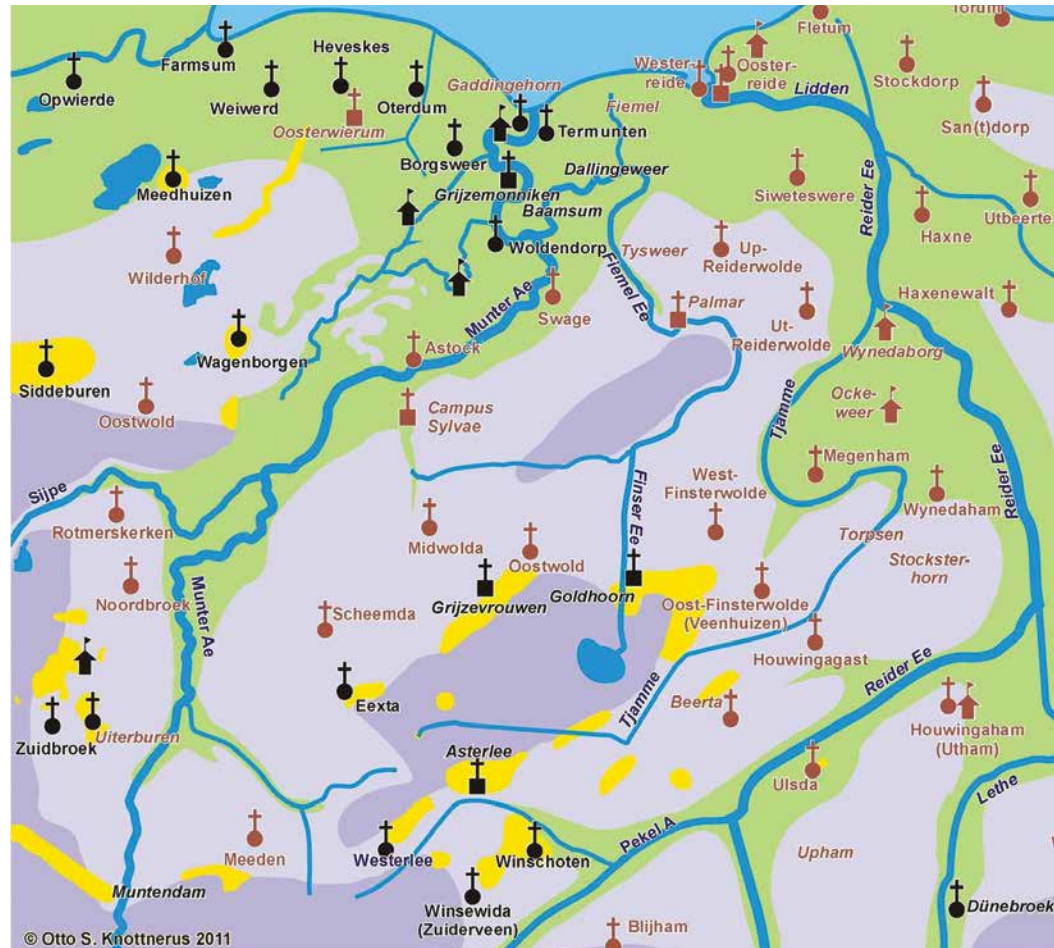
De wierden in het Klei-Oldambt zijn in beperkte mate ten prooi gevallen aan de winning van vruchtbare grond (terpaarde). De wierden Termunten en Woldendorp bleven gevrijwaard van afgraving vanwege dichte bebouwing. Onbebouwde delen van wierden werden wel afgegraven, zoals te Heveskes en Baamsum het geval is geweest.

De wierde Oosterwierum/Heveskesklooster bevatte veel puin van het gesloopte klooster. Dit maakte de wierdegrond onaantrekkelijk voor afgraving. Ingrijpend was de egalisatie van de wierde Oterdum vanwege dijkverzwaring en de aanleg van industriegebied; een onnodige vernietiging van ons erfgoed.

Veenontginning en dijkbouw

Eeuwenlang bestond het Oldambt vooral uit ondoordringbare moerassen. Alleen de kuststrook was bewoond. In de taal die mensen toen spraken (het Oud-Fries) heette dit gebied de *wâlden*: een woudgebied met moerasbossen, rietlanden en onafzienbare hoogveenvlakten. Meerdere riviertjes slingerden door dit woeste land. De Munter Ae stroomde bij Termunten in zee; de Reider Ae mondde uit bij de Punt van Reide, waar twee dorpen lagen. Stroomopwaarts splitste de laatste rivier zich in de Tjamme, de Rensel, de Pekel Ae en de Westerwoldse Ae. Pas op de hoogste plekken in Westerwolde woonden nog meer mensen. De naam Old-ambt of *het oude district* geeft aan dat het gebied eerst deel uitmaakte van Fivelingo. Het Reiderland is vermoedelijk genoemd naar het dorp of de rivier Reide; dit gebied hoorde eerst bij het gewest Eemsgo, waartoe ook de stad Emden werd gerekend.

Al in de 9^e eeuw trokken de kustbewoners landinwaarts. Ze vestigden zich op de hoogste plekken, langs de rivieroevers en op zandkoppen die onder het veen verborgen lagen. Vanuit Westerwolde trokken de mensen naar het noorden, waar later Winschoten gesticht werd. Het grensrieviertje de Tjamme waar men elkaar ontmoette, werd de grens

▲ Bewoning in het Oldambt in de 13^e eeuw

tussen het Oldambt en de zuidelijke helft van het Reiderland.

Na een tijdje pakten de kolonisten het groot-schaliger aan. Ze vestigden zich langs rivieren en verdeelden het land onder elkaar. Ieder kreeg een smalle streep grond, begrensd door slootjes die hij kilometersver naar achteren mocht doortrekken. Zodra het veenoppervlak door ontwatering zakte, verplaatste men de boerderijen naar een nieuwe plek. Dit ging net zolang door tot de meeste boerderijen terechtkwamen op de hogere zandruggeten die onder het verdwijnende hoogveen verborgen lagen. Zo ontstonden de langgerekte lintdorpen die het Oldambt kenmerken. De nieuwe dorpen kregen meestal namen die eindigden op -wold of -broek (= moerasbos).

Het Oldambt viel voortaan uiteen in twee helften: het Klei-Oldambt of Menterne langs de Eems en het Wold-Oldambt of Menterwolde in het achterland. Het Reiderland strekte zich uit vanaf de Eemsoever tot aan de grenzen van Westerwolde. De grootste dorpen waren Midwolda en Reiderwolde. Grootgrondbezitters en priesters gaven leiding aan het ontginningsproces. De dorpskerk kreeg in de regel een extra groot perceel. En ook de ridders of

hoofdelingen die de boeren beschermden, wisten zichzelf goed te bedienen. Zij bouwden versterkte huizen met een gracht, waarin zij zich veilig konden voelen. De restanten van tientallen steenhuizen uit de 13^e en 14^e eeuw liggen nu verborgen onder de Dollardklei.

▲ *Dijkenbouwers*

De eerste dijken werden gebouwd in de 11^e eeuw. Ze beschermden de akkers en weilanden tegen stormvloeden. Rond 1200 was de dijklinie compleet. Ook de riviermondingen werden afgesloten; het overtollige water stroomde door houten sluiskokers of *zijlen* naar zee. De sluizen en kanalen werden onderhouden door twee nieuwe waterschappen: het Termunterzijvest en het Reiderzijvest.

De oudste bronnen. Over de oudste geschiedenis van het Oldambt staat maar weinig op papier. Een handvol dorpen wordt vermeld in goederenlijsten van Duitse kloosters uit de 10^e en 11^e eeuw. Dat zijn Reide, Reiderwolde, Fiemel en *Montanhae*, waarmee wellicht Termunten wordt bedoeld. Veel uitvoeriger zijn enkele kloosterkronieken uit de 13^e eeuw, zoals de kroniek van Wittewierum. De schrijvers berichtten bijvoorbeeld over een ruzie in Zuidbroek in 1283 en een omstreden huwelijk in Midwolda, dat aanleiding gaf tot een bloedige vete. De overige dorpen worden pas in de 15^e eeuw voor het eerst genoemd. Ze bestonden toen al minstens vier of vijf eeuwen.

De abten van de belangrijkste kloosters gaven leiding aan deze waterschappen. De dijken waren trouwens niet hoog: hoogstens anderhalf tot twee meter. Toch konden de mensen ze niet meer missen. Hoe dieper het veengebied wegzakte, des te belangrijker werd de waterbeheersing.

Verdronken land

Het ontstaan van de Dollard is verweven met allerlei sagen. Volgens één ervan zouden de dijken in het jaar 1277 zijn doorgebroken bij het dorpje Jansum, vlakbij de Punt van Reide. Bij die stormvloed waren 33 dorpen, waaronder het marktplaatsje Torum, verdrongen en bovendien nog twee kloosters. De overstroming was een straf van God: de mensen leefden in luxe en waren afgunstig op elkaar, zodat bloedige vetes ontstonden. Toen de dijken het begaven, weigerden ze elkaar te helpen. Eén van hen, de hoofdeling Tidde Winnenga, riep in overmoed dat het pas nodig was de dijk te repareren als het water metershoog over zijn land zou stromen. Hij raakte aan lager wal en moest ten slotte genadebrood in het klooster Palmar eten.

Het jaartal 1277 is verzonnen: het is een verwijzing naar het Bijbelverhaal van Lamech, die zijn vijanden 77 maal wraak beloofde. Volgens de Joodse traditie verdrong hij met zijn 77 nakomelingen in de zondvloed; dat was de straf voor zijn zonden. De gebeurtenissen in het Dollardgebied vonden in werkelijkheid omstreeks 1413 plaats, toen vijandige troepen de sluizen bij Reide in brand staken. Kort daarna begaven ook de dijken het. Het achterland was laag gelegen en kwetsbaar. De mensen hadden al lang te kampen met wateroverlast; verschillende

▲ Dollardkaart van C. Edskens

dorpen waren daarom in de 13^e of 14^e eeuw verplaatst naar hoger terrein. Nadat het zoute water zich eenmaal had ingevreten in het veen, zorgde

de getijdenwerking ervoor dat het ontstane zee- gat steeds groter werd. De naam Dollard betekent eigenlijk kuil of moeras, maar de mensen dachten

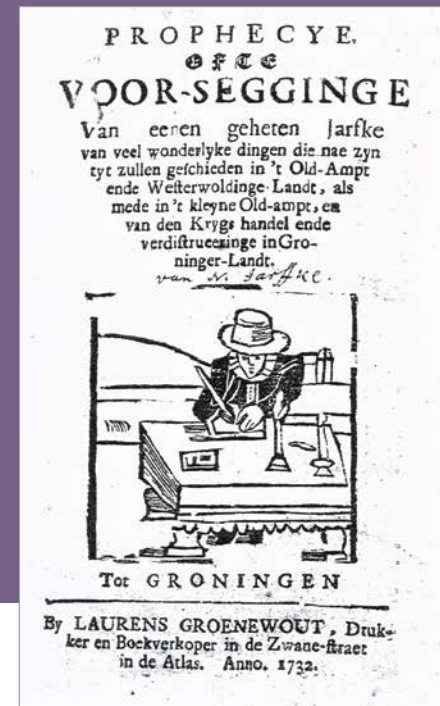
al snel aan diens *dolle aard*, vanwege de krachtige stroming en de hevige stormen.

Er was geen sprake van een allesverwoestende stormramp; de meeste mensen konden tijdig hun biezen pakken en hun bezittingen meenemen. De zee bereikte vrij snel Beerta, Winschoten en Blijham. Een nooddijk van de Punt van Reide naar Finsterwolde uit 1454 hield niet lang stand. Twaalf jaar later kwam het zeewater tot Wagenborgen. Het eiland Munnikveen hield het water nog een tijdlang tegen, maar ook dit veengebied brokkelde langzaam af. Het toegenomen getijdenvolume zorgde er bovendien voor dat de dijken langs de Eems werden ondermijnd.

Nadat de dijk bij Termunten het in 1507 begaf, kreeg de Dollard ten slotte zijn grootste omvang. De resterende dorpen, waaronder Scheemda, Midwolda en Oostwold, verhuisden alsnog naar hogere gronden. De Cosmas- en Damianusvloed van 25 september 1509 gaf de genadeslag. De rivier Eems, die tot dan toe met een grote slinger langs de binnenstad van Emden had gelopen, brak door de oude oeverwal. Hele stukken hoogveen, soms met het vee en de bomen er nog op, werden door het water meegesleurd en elders weer neergelegd. Het eiland

De *Prophecye van Jarfke* is een pamflet uit 1597, waarin allerlei voorspellingen worden gedaan over de toekomst van het Oldambt en Westerwolde. De schipper Jarfke uit Dallingeweer (bij Termunten) zou het ontstaan van de Dollard lang tevoren hebben voorspeld; hij zag de Tachtigjarige Oorlog aankomen en beweerde dat het verdrongen land weer ingepolderd zou worden. Of Jarfke echt bestaan heeft, is de vraag. Het pamflet lijkt geschreven te zijn door een vooraanstaande Oldambtster, die de stad Groningen een hak wilde zetten. Wel was er eerder sprake van een zekere Aepke van Termunten. De *Prophecye* bleef populair tot in de 19^e eeuw en werd vele malen herdrukt.

Nesserland overleefde de overstromingen; de overige kustdorpen, waaronder Torum, gingen op den duur verloren. Alleen de oude kerk van Westerreide (op de Punt van Reide) bleef intact, tot hij ten gevolge van het oorlogsgeweld na 1589 alsnog moest worden gesloopt.

▲ Uitgave van Jarfke uit 1732

Water in goede banen

In de 16^e eeuw hadden de Oldambtsters regelmatig te kampen met wateroverlast en daarom presenteerden stadsbestuurders en vertegenwoordigers uit het Oldambt op 1 mei 1601 een ambitieus plan. Vanuit het centrum van het Oldambt zou een nieuw kanaal gegraven moeten worden om het water rechtstreeks bij Termunten op open zee te kunnen lozen. Daarmee hoopten ze een einde te kunnen maken aan de jarenlange overlast van water op de landerijen.

De afwatering van het Oldambt gebeurde vanouds met twee hoofdstromen, de Westerwoldse Aa in het Reiderland en de Munter Ae in het Oldambt. Onder leiding van de kloosters kwam al in de 14^e eeuw een waterhuishouding tot stand met dijken, wateringen en sluizen. De oprukkende Dollard was er de oorzaak van dat de afvoer van zoet water danig verstoord raakte en grote delen van Reiderland en het Oldambt voortdurend blank stonden. Eind 16^e eeuw verdwenen bovendien de kloosters als bestuurlijke en organiserende lichamen.

De uitwatering op de Dollard vond na de Dollardinbraak in 1509 plaats via de Kermerzyl te Scheemderzwaag, maar de sluis kon alleen bij laag water geopend worden. Het water moest bovendien

via ondiepe prielen zijn weg vinden naar open zee.

Door de rampzalige overstromingen en het landverlies was de stad Groningen meer en meer betrokken geraakt bij de beteugeling van de binnenzee. Samen met de stad legden de Oldambtsters nieuwe dijken aan en kwamen de eerste polders tot stand. Toen in 1597 Scheemderzwaag werd bedijkt, besloot men ook de afvoer van water te verbeteren. Er werd langs de nieuwe dijk, vanaf de Kermerzyl, een achttien kilometer lange afwatering gegraven tot aan de Eems bij Termunten, waar een sluis werd gebouwd. Het beheer en onderhoud van het diep, de dijken en de zeesluis werden vervat in de *Nieuwe Zyl-Brief van Munter-Zyl* die op 25 november 1601 werd bekrachtigd.

In de Zijlbrief werd tevens de oprichting van het *Termunterzijlvest* vastgelegd. Er kwam een dagelijks bestuur onder leiding van de drost, de *overste schepper*, een secretaris en penningmeester en uit alle tien de dorpen een bestuurslid, de *zijlvesten* genoemd.

Het nieuwe zijlvest was onderverdeeld in twee afdelingen: het Klei- en Wold-Oldambt en omvatte tien dorpen. Het Zijldiep en de sluis nabij

Termunten, het Termunter zijl, waren de belangrijkste waterwerken die door het zijlvest werden onderhouden. Voor de betaling van de kosten inde het Termunterzijlvest *zijlschot* van de grondeigenaren. De eerste zeesluis was grotendeels van hout, maar na de Kerstvloed van 1717 gaf het Termunterzijlvest stadsbouwmeester Anthony Verburgh de opdracht

▲ Ordonnantie op het zijlvest 1732

◀ De Boog van Ziel

een geheel nieuwe sluisboog met fraaie zandstenen borstwering te ontwerpen. De sluis kwam in 1725 gereed en draagt de namen en wapens van de leden van het toenmalige zijlvest.

Niet alleen voor de afwatering, ook voor de vroegere scheepvaart was het diep erg belangrijk. Landbouwproducten, turf, timmerhout en bakstenen vonden hun weg over het water. Bijna had de *Boog van Ziel* niet meer bestaan, want voor de groter wordende schepen wilde men de sluis afbreken, maar

gelukkig werd gekozen voor een nieuwe, tweede sluis voor de scheepvaart.

Rond 1800 verschenen de eerste watermolens langs het diep en rond 1898 waren er 47 aparte polderwaterschapjes met ieder een windmolen of een stoomketel. In 1863 werd de naam Termunterzijlvest veranderd in *Waterschap Oldambt* en in 1986 ging het samen in het grotere Eemzijlvest dat in 2000 fuseerde tot het Waterschap Hunze en Aa's.

Hef de beker! Het Termunterzijlvest had drie grote zilveren hensbekers, die rondgingen bij belangrijke bijeenkomsten. Ze dateren uit 1689, 1711 en 1724 en zijn voorzien van de namen en wapenschilden van de bestuursleden en de zijlvesten. Ze werden in het waterschapsgebouw in Nieuwolda bewaard, maar werden in 1945 door de Canadese bevrijders onttrokken. Pas in 1988 doken ze op bij een Londense kunsthandel. De bekertjes werden teruggekocht en maken nu deel uit van de collectie van het Groninger Museum.

▲ De hensbekers

Stormvloeden

In de Middeleeuwen stelden de dijken nog niet zoveel voor. Bij stormvloeden stroomde het zee-water er soms gewoon overheen. De mensen waren het gewend dat ze met hun vee naar hogere plekken moesten vluchten. In de nieuwe polders die vanaf de 16^e eeuw ontstonden, wilde men het risico van verdere overstromingen niet meer nemen. Landeigenaren die na een stormvloed niet in staat waren hun dijk tijdig te herstellen, moesten voortaan afstand doen van hun bezit. De stad Groningen nam hun landerijen in beslag. Op de nieuwe kwelders vóór de dijk ontstond later de Stadspolder (1740). Metersdiepe doorbraakkolken markeren overal de

plekken waar de zeedijk het ooit heeft begeven. Hoe hoger de dijken, des te groter werd het risico dat er slachtoffers vielen. Bij de Allerheiligenvloed van 1 november 1570 verdronken honderden mensen en duizenden stuks vee. Vooral oosterse dijken langs de Eems bij Termunten hadden het zwaar te verduren. De inwoners van het Wold-Oldambt weigerden echter mee te helpen aan het herstel, omdat ze al genoeg hadden aan hun eigen ellende. Behalve met de zwaar beschadigde Dollarddijken hadden ze ook te kampen met het weglekkende veenwater, dat 's zomers hun weilanden bedierf. Het duurde maar liefst drie jaar voordat de dijken rond de Dollard

hersteld waren. In de oorlogsjaren na 1580 verslechterde de situatie nog verder. De dijken werden met opzet lek gestoken en de sluizen geopend; de laagste delen van het gebied kwamen jarenlang onder water te staan. Ook in 1597, 1636, 1643, 1675 en 1685 braken de dijken.

De Sint-Maartensvloed van 1686 was de zwaarste die het Oldambt ooit heeft getroffen. Maar liefst 160 huizen spoelden weg; er verdronken 482 mensen, ruim 300 paarden en 2.600 stuks rundvee. Termunterzijl werd helemaal weggevaagd; slechts twee inwoners overleefden de ramp. De overlevenden uit Nieuwolda werden met scheepjes naar Noordbroek gebracht. Zo ver als men kon kijken, was de watervlakte bezaaid met bedden, kisten, lijken en dode beesten. Bij de Kerstvloed van 1717 kwam het Oldambt er vrij genadig vanaf. De schade bleef beperkt tot de laag gelegen streken bij Nieuwolda en Finsterwolde. Ruim 200 huizen werden beschadigd, maar niet meer dan 22 mensen verloren het leven. Daarnaast verdronken ruim 200 paarden, 600 stuks rundvee, 350 schapen en 100 varkens. Toch was dat niet alles. Veel akkers en weilanden waren bedorven. Nogal wat vee stierf achteraf van de honger, terwijl de mensen 's zomers leden onder de malariakoorts die op iedere stormvloed volgden. De stormvloed van

▲ Kolken, gevolgen van een dijkdoorbraak bij Midwolda

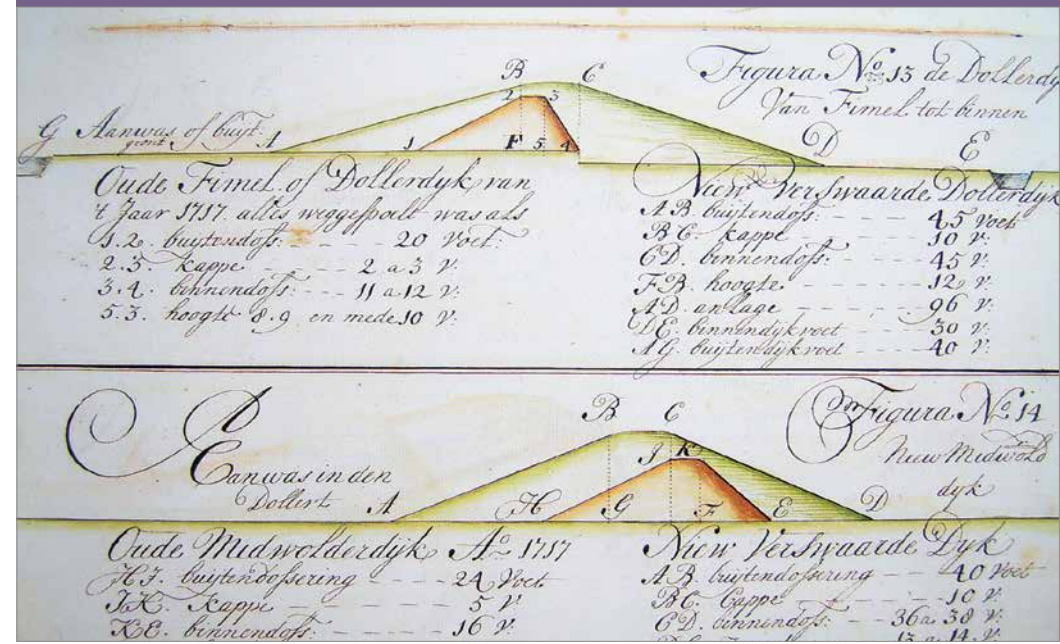

▲ Een overstroming verbeeld

4 op 5 februari 1825 maakte geen slachtoffers. Wel was de materiële schade opnieuw groot. De dijken braken door bij Delfzijl en Dallingeweer, waardoor Nieuwolda en Nieuw-Scheemda grotendeels onder water kwamen te staan. Wagenborgen kwam als een eiland in de golven te liggen. Het water stroomde maar liefst 60 cm over de Stadspolderdijk. De laatste zware stormvloed in het Oldambt vond plaats in de nacht van 30 op 31 januari 1877. De bijna voltooide sluis van Nieuwe Statenzijl spoelde weg, net als het huis van de sluiswachter. Zeventien mensen wisten ternauwernood het leven te redden in het peilhuisje bij de sluis, maar 37 anderen vonden de dood. Het ging daarbij vooral om polderjongens die aan de aanleg van de Heinitzpolder werkten en hun gezinnen, die in strooien hutten bij de dijk woonden.

Thomas van Seeratt. Het voorspoedige herstel van de dijken na de Kerstvloed van 1717 is vooral te danken aan de inzet van één man: Thomas van Seeratt (1676-1736). Hij was als inspecteur namens de provincie verantwoordelijk voor het onderhoud van de zeewering. Van Seeratt was geboren in Zweden als zoon van een hoge officier; hij heette eigenlijk Von Rappholt. Zijn bijnaam stamde uit de tijd dat hij scheepskapitein was.

Al direct na zijn aanstelling begon Van Seeratt de verwaarloosde dijken in kaart te brengen. Na de stormvloed gaf hij leiding aan het herstel. Hij ontwierp dijken die een vlakker profiel hadden dan tot op dat moment gebruikelijk was. Door deze innovatie waren de dijken veel beter bestand tegen wassend water. Zijn werkzaamheden legde hij vast in een dagboek, waarvan we nog altijd kennis kunnen nemen.

▲ De dijkprofielen van Thomas van Seeratt

Blauwestad: ooit een meer, nu weer

Op de plek waar eens het gehucht Meerland lag, bedenkt architect Jan Timmer in de jaren negentig van de 20^e eeuw iets nieuws: land onder water zetten in de strijd tegen recessie en teloorgang van het platteland. Het VVD-Statelid Wim Haasken en gedeputeerde Gerard Beukema (PvdA) steunen hem politiek. Maar het gemene volk? Vruchtbaar land teruggeven aan de natuur? Heeft die Timmer de kolder in de kop? Oost-Groningen buitelt over hem heen, maar Timmer weet waarover hij praat. Vruchtbaar land? Onzin, werpt hij tegen. Veenland daar, ten noorden van Winschoten, onland waar ooit een meer lag en waar het matig boeren was en is. De streek die Timmer voor zijn plan voor ogen heeft, heet tot 2005 Meerland: een vlek op de kaart, wat nietige arbeidershuisjes langs de Groeveweg. In tijden van zware regenval, als de poldermolens het water niet konden wegmalen, lagen uit voorzorg 's winters balen stro als waterkering voor de deur. Nee, Meerland deed in de 20^e eeuw zijn naam eer aan. En heel vroeger, in de tijd van Napoleon, lag in dit laagland (-2,7 NAP) een heus meer; het Huningameer, vernoemd naar de Huninga's, een oud adellijk geslacht uit de Middeleeuwen wier borg in Oostwold stond. En dus is het niet zo gek dat Timmer zijn oog laat vallen op dit gebied. Hij ontwerpt een ambitieus woon- en watergebied in het Oldambt en

noemt het Blauwestad. Achthonderd hectare water, te vergelijken met 800 voetbalvelden, 350 hectare natuur en 1.200 woningen. Het is zijn antwoord op het economisch verval in Oost-Groningen.

Het plan trekt nationaal en internationaal aandacht. De pers stroomt massaal toe als koningin Beatrix op 12 mei 2005 de kraan opendraait en de gegraven *kuil* mondjesmaat volstroomt. In het begin is de euforie om te wonen in Blauwestad groot. Kavels gaan grif van de hand, maar als de kredietcrisis in 2008 wild om zich heen grijpt, stagneert de verkoop en zit Blauwestad, net als andere woonprojecten, op slot. Is alle moeite dan vergeefs geweest? Ja, roepen de tegenstanders in koor. Meer dan honderd miljoen euro gemeenschapsgeld is er gestoken in een megalomaan project. Weggegooid geld. Geenszins, werpen de voorstanders hen voor de voeten. Kijk naar de bewoners die van elders kwamen. Zij roemen de rust, ruimte en romantiek van het Oldambt. Zij zouden nooit belastingen en ander geld in het laatje hebben gebracht als de Blauwestad een droom van utopisten was gebleven. Maar, zo pareren de opposenten opnieuw, het aantal verkochte bouw kavels blijft ver achter bij de prognoses. Vanaf het begin, in 2005, zouden er jaarlijks 120 verkocht worden. Jarenlang stakte de

▲ De koningin komt om de kraan open te draaien

verkoop, maar sinds 2016 gaat het crescendo met wonen, werken en recreëren in Blauwestad. Tot 1 januari 2020 steeg de verkoop naar 347 en vanaf die datum lagen bij de notaris nog 62 koopaktes klaar om te passeren. Op 39 bouwpercelen lag een optie. Blauwestad trok ook bedrijven aan. Maar liefst 44 bedrijven vestigden zich dankzij Blauwestad in het gebied en dat leverde 130 arbeidsplaatsen op. Blauwestad leeft, ook voor de Oost-Groningers zelf. Velen zoeken verpozing op of rond het water, of fietsen of wandelen in de drie aaneengesloten natuurgebieden; het Midwolderbos, Kromme Elleboog en De Tjamme. Wie zich neerzet op een bankje langs het Oldambtmeer en in de verte tuurt, droomt een wijle weg. Wind blaast kreukels in het water. Golfjes spatten zacht uiteen op de basaltblokken. De stilte is hier tomeloos en uit de tijd.

CIJFERS BLAUWESTAD

Eerste planidee: 1988

Goedkeuring plan provincie: 1997

Realisatie Blauwestad: 2005

Bijdrage overheid in kosten: 105 mln. van
provincie Groningen, 10 mln. gemeenten

Grootte Oldambtmeer: afmeting
van Sneekmeer, 800 hectare =
800 voetbalden

Verwachte woningbouw: 1.200 woningen in
tien jaar, elk jaar 150 woningen

Aantal gebouwde woningen tot 2020:
circa 400

Nieuwe plannen: bouw Havenkwartier

Vaarrecreatie: Oldambtmeer verbonden
met Winschoterdiep en via noordelijke
vaarverbinding met vaarcircuit naar
Termunterzijl en Dollard

